

УДК 911.3

А. В. Марущинець, аспірант,
Інститут географії НАН України,
вул. Володимирська 44, м.Київ, Україна,
securiti89@meta.ua

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ ТРАНСФОРМАЦІЇ АГРАРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

Проаналізовано різні погляди на етапи проведення аграрної реформи в Україні, виокремлено основні складові, та напрямки. Досліджено аграрну політику країни на сучасному етапі. Розглянуто теоретичні основи інституційних змін. Охарактеризовано інституційні перетворення України.

Ключові слова: Аграрна реформа, трансформація, земельна реформа, інституційні перетворення.

ВСТУП

Серед чинників, які визначають особливості трансформаційних змін в аграрній сфері України, суспільно-політичні безперечно є одними з найважливіших. Це пов'язано з тим, що початок трансформаційних змін співпав у часі з формуванням української державності, нової економічної системи, і взагалі, із зміною всього суспільного ладу в країні. Ядром і основою суспільно-політичних чинників трансформації аграрної сфери розглядається аграрна реформа. Саме реформування є головним чинником трансформаційних процесів в аграрній сфері країни.

Питанню реформування аграрної сфери та трансформаційним процесам в ній присвячена значна кількість публікацій в періодичних виданнях, підручниках, монографіях. Особливу увагу цим питанням приділяють Онищенко О. М., Юрчишин В. В., Могильний О. М., Гайдуцький П.І., Саблук П.Т, Месель-Веселяк В. Я., Осташко Т. О., Бородіна О. М. Попри це, проблематика трансформаційних зрушень у розвитку аграрної сфери різних регіонів України не втрачає своєї актуальності, оскільки ці процеси ще не завершилися, вони проявляються в межах окремих територій неоднаково, зрештою вони зачіпають інтереси великої кількості населення.

Метою дослідження є визначення сутності та змісту суспільно-політичних чинників трансформації аграрної сфери України. Відповідно до мети сформульовано такі завдання:

- проаналізувати аграрну реформу, як основу суспільно-політичних чинників трансформації аграрної сфери України;
- виявити основні напрямки та етапи аграрної реформи;
- розглянути аграрну політику на сучасному етапі;

- охарактеризувати інституційні зміни, які відбулися впродовж трансформаційного періоду.

Об'єктом даного дослідження виступає аграрна сфера, предметом суспільно-політичні чинники трансформації аграрної сфери, а саме аграрна реформа та інституційні перетворення.

Теоретичне та практичне значення:

- проаналізовано зміст реформування аграрної сфери;
- систематизовано погляди на етапи проведення аграрної реформи та її складові;
- розроблено таблиці та картосхеми, які показують інституційні трансформації в динаміці за 1990–2012 рр.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методика проведеного дослідження ґрунтується на застосуванні методів аналізу та синтезу, індукції й дедукції, єдності історичного і логічного порівняння, та з використанням, математичних, статистичних, картографічних методів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

На початку досліджуваного періоду, Україна, як і інші держави, що утворилися після розпаду СРСР, знаходилася в процесі переходу від адміністративно-планової до ринкової системи господарювання. Ринкові перетворення й аграрна реформа були обумовлені тим, що стара радянська командно-адміністративна система господарювання виявилася неефективною, більшість підприємств були збитковими. Відбувалося заниження цін на сільськогосподарську продукцію, що призвело до збідніння села. Використовувалася застаріла техніка та технології виробництва, які значно відставали від аграрних технологій провідних країн. Внаслідок цих процесів знизилася ефективність сільськогосподарського виробництва. Варто зауважити, що кризові явища в аграрній сфері на зрівали ще з другої половини 80-х років, хоча за рахунок державної підтримки не були помітними. А з початком суспільних перетворень кризові процеси в аграрній сфері проявилися повністю.

Перед молодою державою постало багато завдань, які необхідно було вирішити. Тому реформи аграрної сфери назрівали і їх здійснення було об'єктивною необхідністю. Реформування аграрної сфери розпочалося з утворенням нової української держави і планувалося реалізувати реформу за допомогою стратегії лібералізації [5, с. 124]. Проте, **всупереч сподіванням швидкого проведення** реформування аграрна реформа проходила досить тривалий період, а деякі складові не вирішені і їх реформування триває до цього часу.

Під аграрною реформою ми розуміємо – сукупність заходів, які спрямовані на перебудову земельних відносин, форм власності на землю та майно, вна-

слідок переходу від адміністративно-планової до ринкової системи господарювання. О. М. Онищенко та В. В. Юрчишин виділяють такі основні складові аграрної реформи [9]:

- Здійснення земельної реформи;
- Реформування майнових відносин власності;
- Організаційно-правова реструктуризація великих недержавних і державних сільськогосподарських підприємств;
- Формування фермерських господарств.

У науковій літературі існують різні погляди щодо визначення етапів аграрної реформи, так Л. Бондар виділяє шість етапів [2], О. Могильний чотири етапи [8], Андрійчук три етапи [3] (табл.1).

Більшість дослідників виділяють два етапи аграрної реформи в Україні: підготовчий – до грудня 1999 р. (час виходу Указу Президента України від 3 грудня 1999 р. «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки»); другий – радикальний з 1999 р. [1, 10, 11, 15].

Перший етап аграрної реформи розпочався після прийняття 18.12.1990 р. постанови Верховної ради України «Про земельну реформу», якою всі землі України оголошено з 15 березня 1991 р. об'єктом земельної реформи. Завданням цієї реформи є перерозподіл земель з одночасною передачею їх у приватну та колективну власність, а також у користування підприємствам, установам і організаціям з метою створення умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання на землі, формування багатокладної економіки, раціонального використання та охорони земель [12].

Після указів Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва» (10.11.1994 р.) та «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям» (8.08.1995 р.) було проведено розподіл землі колективних сільськогосподарських підприємств між його працівниками і пенсіонерами на земельні частки (паї), без виділення їх в натуральному виразі (на місцевості).

Під час першого етапу аграрної реформи також відбулися зміни в організаційній структурі аграрної сфери, зокрема у перетворенні відносин власності та форм господарювання. Колгоспи, радгоспи та інші державні сільськогосподарські підприємства реорганізовано у колективні сільськогосподарські підприємства (КСП). Але як слушно зазначають О. М. Онищенко та В. В. Юрчишин «Здійснене в КСП паювання майна, на жаль, майже не змінило психологію селян їх ставлення до «колгоспного» майна, як і раніше розпайоване майно КСП розглядається більшістю селян як не чисте ...це по суті формальний акт» [9, с. 9].

Тому на першому етапі реформа носила в основному процедурний характер, обумовлений простим переоформленням документів. Реальних змін у відносинах власності і в організаційній структурі управління сільськогосподарських підприємств не відбулося. Тому правильним є твердження Осташко Т. О. «Цей

Таблиця 1.

Етапи аграрної реформи в Україні		
За Бондар Л. В.	За Могильним О. М.	За Андрицьук В.Г.
<p>I. Деклараторний етап (1990-1994 рр.): проголошення на офіційному рівні курсу на ринкові перетворення. У цей час були прийняті законодавчі акти, які регулюють порядок зайняття підприємницькою діяльністю.</p>	<p>Перший (1991-1993 рр.) Відповідно до Постанови Верховної Ради «Про земельну реформу» усі землі України оголошено об'єктом земельної реформи. Було покладено початок демонополізації власності на землю, відроджується фермерський рух, лібералізація.</p>	<p>I (1990-2000 рр.) завдання: створення агроформувань нового типу, заснованих на приватній власності на землю і майно. перетворення колишніх колгоспів у КСП, а їх у нові організаційні формування ринкового типу, які побудовані на засадах приватної власності.</p>
<p>II. Інфраструктурний етап (1995-1998 рр.): Початком його можна вважати дату прийняття Указу Президента України «Про заходи щодо реформування аграрних відносин», згідно з яким, селянам надали право самостійно розпоряджатися виробленою с/г продукцією.</p>	<p>Другий (1994-1996 рр.) зумовлений Указами Президента щодо активізації земельної реформи, паювання земель. Проводяться роздержавлення та паювання с/г угідь. Члени КСП отримували сертифікати на право приватної власності на земельну частку (пай).</p>	<p>II (2000-2003 рр.) завдання: формування аграрного ринку. З метою створення сучасного аграрного ринку, був прийнятий Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку».</p>
<p>III. Концептуальний етап (1998-1999 рр.): у цей час опрацьовуються концепції аграрної реформи. Були затверджені «Основні напрями розвитку агропромислового комплексу України на 1998-2000 роки», одна з перших комплексних концепцій аграрної реформи й розвитку аграрного ринку.</p>	<p>Третій (1997-1999 рр.) надається можливість здавати в оренду спільну земельну ділянку кількох осіб. Заходи спрямовані на посилення захисту прав власників пав. Перехід С/Г з стабільної системної кризи у депресивний стан, який пов'язувався з непристосованістю до ринкових умов КСП.</p>	<p>III (2003 і дотепер) завдання: фінансове оздоровлення аграрних підприємств і забезпечення економічної підтримки їх доходів. Важливе значення для фінансової стабілізації має прийняття нового Земельного кодексу, введення пільгового кредитування аграрних підприємств та інші заходи.</p>
<p>IV. Радикальний етап (1999-2000 рр.): пов'язується з прийняттям Указу «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки». Протягом короткого періоду колективні сільськогосподарські підприємства були реформовані і на їх базі створені нові суб'єкти.</p>	<p>Четвертий (грудень 1999 р. – донині) зумовлений прийняттям грудневого Указу Президента України, який сприяв перетворенню КСП у ринкові структури. Було розроблено більш як 30 нормативно правових актів: проект Земельного кодексу, законопроекти щодо земельної частки,потеки, аграрного ринку.</p>	
<p>V. Закріплюючий етап (2001-2002 рр.): він включав заходи, спрямовані на закріплення позитивних результатів аграрної реформи, моніторингу і формування аграрного ринку.</p>		
<p>VI. Комплексний етап (з 2003 р.): пов'язаний з Комплексною програмою розвитку аграрного ринку України на 2003-2004, 2015, рр.</p>		

Складено автором за джерелами [2,3,8]

етап по суті став підготовчим до проведення масштабної структурної реформи в Україні, що розпочалася з грудня 1999 р. у порівнянні з періодами реформ у країнах Центральної та Східної Європи [11].

Другий етап аграрної реформи розпочався після виходу Указу Президента України від 3 грудня 1999 р. «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки», яким було закладено фундамент приватної власності на землю, утворення нових за своїм змістом організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств. Відбулася дуже швидка і масова реорганізація колективних сільськогосподарських підприємств у ринкові структури нового типу (господарські товариства, сільськогосподарські виробничі кооперативи, приватні підприємства з орендними відносинами, фермерські (селянські) господарства інші господарські форми. Як зазначає В. Я. Мессель-Веселяк на цьому етапі по суті було створено три форми господарювання – особисті селянські господарства (господарства населення), фермерські господарства, а також сільськогосподарські підприємства ринкового типу [7].

Указ забезпечував усім членам КСП гарантію права приватної власності на земельну частку і майновий пай. Власникам земельних паїв, за їх бажанням, надавалася можливість виділення земельної ділянки в натурі і забезпечувалося право вільного виходу з існуючих підприємств із своїми земельними і майновими паями для створення на їх основі інших суб'єктів господарювання, заснованих на приватній власності. За власниками земельних паїв законодавчо закріплювалося право їх оренди, наслідування, відчуження, здійснення заставних операцій.

У ході земельної реформи у приватну власність передано понад 70% сільськогосподарських угідь, право на земельну частку (пай) отримали 6,9 млн. громадян [14]. Проблемою є те, що дуже незначна кількість земельних паїв використовується для власних потреб чи сільськогосподарського виробництва. Більшість передана в оренду сільськогосподарським підприємствам, а орендна плата не враховує реальної вартості землі тому вона занижена, до того ж в більшості випадків віддається у натуральній формі.

Після прийняття у 2001 році Земельного кодексу України вважається створеним правове та організаційне середовище для розвитку аграрної сфери на ринкових засадах. Одним з основних завдань земельної реформи було створення повноцінного ринку землі, створення правового поля регулювання земельних відносин. Але продаж землі в Україні так і не налагодили, після прийняття Земельного кодексу мораторій на продаж землі продовжували 6 разів. Наразі його продовжили до 1 січня 2016 р., оскільки неприйнятими залишаються основоположні закони «Про Державний земельний кадастр», «Про ринок земель», «Про Державний земельний (іпотечний) банк».

Після завершення другого етапу аграрної реформи вийшло кілька визначальних документів, в яких знайшла своє відображення аграрна політика України на сучасному етапі. Уряд України своєю постановою № 1158 від 19 вересня

2007 року затвердив «Державну цільову програму розвитку українського села на період до 2015 року», ключова мета якої – «забезпечення життєздатності сільського господарства, його конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринку, гарантування продовольчої безпеки країни, збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності» [13]. Програмою передбачено збільшення обсягів виробництва валової продукції галузі в 1,6 рази, експорту сільськогосподарської продукції та продовольства – удвічі порівняно із 2006 р.

У цей же час було прийнято Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р.» Згідно якого стратегічним цілями аграрної політики України є:

- гарантування продовольчої безпеки держави;
- перетворення аграрного сектору на високоефективний, конкурентоспроможний на внутрішньому та зовнішньому ринках сектор економіки держави;
- збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності нації;
- комплексний розвиток сільських територій та розв'язання соціальних проблем на селі.

Отже, аграрна політика і політика розвитку села і сільських територій нерозривно пов'язана з аграрною сферою, Від її стану залежить не тільки розвиток галузі, а й розвиток сільських територій та життєдіяльність населення.

Не менш важливе значення у процесі трансформації аграрної сфери відіграє інституційний чинник. У широкому розумінні це не лише зміна формальних і неформальних умов господарської діяльності, а й зміни взаємин, власності, виникнення нових суб'єктів господарської діяльності. Інституційна трансформація в перехідній економіці трактується «... як процес виникнення, розвитку і зміцнення ринкових правил економічної поведінки й ринкових установ (організацій) та заміна ними старих інститутів – правил і організацій, притаманних адміністративно-командній системі» [4, с. 48].

Інституційний процес характеризують еволюційне, кумулятивне і адаптивне змінення. Під першим розуміють змінення периферійних правил та їх поступове перетворення на правила вищого порядку. Кумулятивне змінення визначається ступенем розвитку інститутів і виявляється в загальних зміненнях функціонуючих норм, правил та інститутів. Адаптивне змінення характеризує використання й адаптацію норм і правил поведінки економічних суб'єктів в існуючих умовах. У процесі інституційного змінення, що супроводжується створенням інститутів, виробленням і використанням нових норм, правил у суспільстві, відбувається перехід трансформованої системи до нового стану рівноваги [6].

Інституційні зміни в аграрній сфері економіки відбувалися паралельно з її реформуванням, оскільки утворення нових форм господарювання, правил

і норм поведінки, ринкових інститутів відбувалося паралельно з розвитком законодавчо-нормативної бази, ринків сільськогосподарської продукції, отже і становлення нових інститутів тощо. Відбулися зміни організаційної структури аграрного сектору України. Поряд з державними підприємствами з'явилися приватні фермерські господарства, сільськогосподарські виробничі кооперативи, товариства з обмеженою відповідальністю, акціонерні товариства відкритого й закритого типів, особисті селянські господарства. Спочатку відбулася реорганізація колгоспів у колективні сільськогосподарські підприємства (КСП), а радгоспів й інших державних сільськогосподарських підприємств, які підлягали приватизації, у КСП та відкриті акціонерні товариства. З початком другого етапу аграрної реформи на базі колективних сільськогосподарських підприємств створено товариства з обмеженою відповідальністю, акціонерні товариства, сільськогосподарські виробничі кооперативи, приватні (приватно-орендні) сільськогосподарські підприємства, селянські (фермерські) господарства та інші господарські форми. Розподіл суб'єктів господарювання за організаційно-правовими формами у 2012 році відображено в таблиці 2.

Таблиця 2.

**Кількість діючих сільськогосподарських підприємств
за організаційно-правовими формами господарювання у 2012 році**

Організаційно-правові форми господарювання	Усього	Частка від загальної кількості, %
Всього	55866	100,0
Господарські товариства	8121	14,5
Приватні підприємства	4183	7,5
Виробничі кооперативи	856	1,6
Фермерські господарства	40732	72,9
Державні підприємства	294	0,5
Інші форми господарювання	1680	3,0

Складено за даними державної служби статистики України

Дані таблиці свідчать про те, що державних підприємств в Україні майже не залишилося (0,5 %). У процесі трансформації аграрної сфери вони або були приватизовані, або перетворилися в інші організаційні інституції. Хоча в 1990 р. фактично всі підприємства по своїй суті були державними, це головна і найбільш важлива трансформація за організаційно-правових форм господарювання. Серед організаційно-правових форм господарювання тепер переважають фермерські господарства (72,9%), господарські товариства (14,5%) та приватні підприємства (7,5%). Вони виступають основними інститутами для

просування трансформації власності в аграрній сфері та розвитку сільського господарства в нових ринкових умовах.

Трансформація економічних умов та організаційно-правового поля в аграрних відносинах обумовили перерозподіл виробництва сільськогосподарської продукції між різними за формами власності категоріями господарств країни. Ці зміни відображено в табл. 3.

Таблиця 3.

Продукція сільського господарства за категоріями господарств, %

Продукція сільського господарства	1990	1995	2000	2005	2008	2010	2012
Сільськогосподарські підприємства	70,4	53,3	36,3	36,0	43,3	42,1	44,3
Фермерські господарства	...	0,8	2,1	4,6	7,0	6,1	6,3
Господарства населення	29,6	45,9	61,6	59,5	49,7	51,7	49,3

Складено автором за даними Державної служби статистики України

Частка одних категорій господарств помітно зросла, інших – знизилася. У 90-х р. ХХ ст. провідна роль у структурі аграрного сектора належала господарствам державної і колективної форм власності. У 1990 р. сільськогосподарськими підприємствами вироблялося 70,4 % продукції сільського господарства України. Потім їх частка знижувалася і досягла мінімального показника у 2000 р. – 36,3 %. За 2001 – 2012 рр. питома вага сільськогосподарських підприємств знову зросла до 44,3 %.

Динаміка частки фермерських господарств є іншою. Їх питома вага у виробництві сільськогосподарської продукції зросла з 0% (у 1990 р. фермерських господарств не було взагалі) до 6,3 % у 2012 р. Проте частка фермерських господарств залишається незначною, забезпеченість цих господарств сільськогосподарською технікою, іншими засобами виробництва знаходиться на низькому рівні. Основою спеціалізації фермерських господарств є здебільшого рослинництво, насамперед вирощування зернових культур. Тваринництво у фермерських господарствах поки що розвинуто недостатньо.

Найсуттєвішим зрушенням слід вважати зростання частки селянських господарств у виробництві сільськогосподарської продукції. За 1990-2000 рр. їх питома вага зросла з 29,6 до 61,6 %. Головною причиною цього явища стали суспільно-економічні перетворення в аграрному секторі, які спричинили значне падіння сільськогосподарського виробництва у колективних господарствах. В останні роки частка селянських господарств дещо знизилася, оскільки, поперше, формування потужних агрохолдингів активізувало діяльність громадського сектора, по-друге, через старіння сільського населення праце ресурсний потенціал сільської місцевості погіршився. Реформування аграрної сфери, яке орієнтувалося на залучення у сільське господарство реального інвестора, обер-

нулося формуванням у середині 2000-х років нового корпоративного устрою – агрохолдингів. Агрохолдинг – організаційно правова форма ведення бізнесу на централізованій основі материнською компанією, що одноосібно управляє діяльністю інших підприємств, які входять до складу холдингу, за допомогою належного їй контрольного пакету акцій [14].

Більш показово, для аналізу інституційних трансформацій аграрної сфери, визначення їх причин, є оцінка динаміки зміни валової продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 1990-2012 рр. в розрізі областей (рис 1).

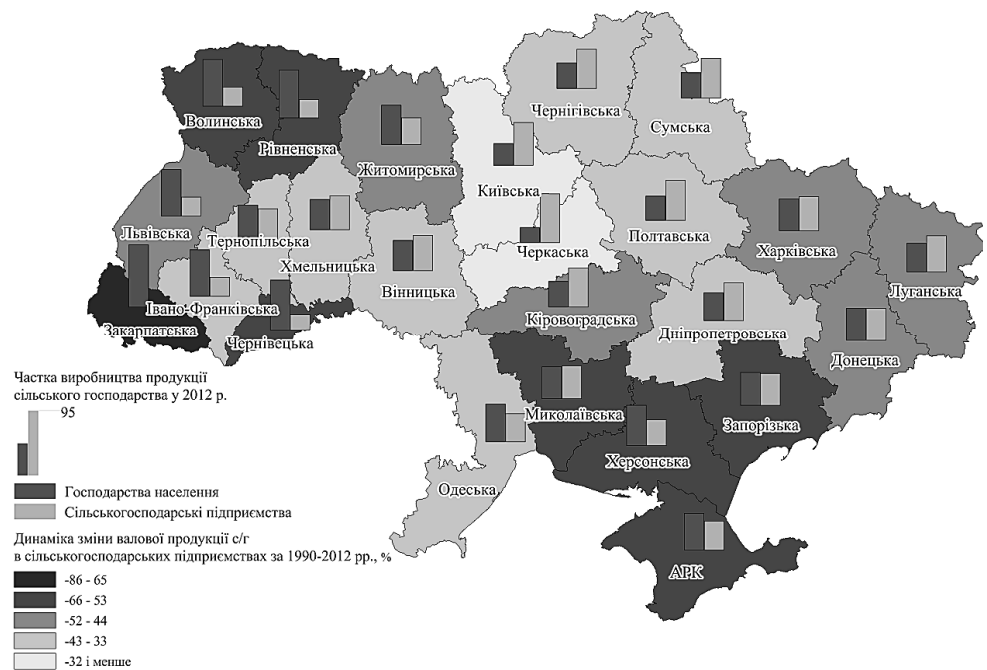

Рис 1. Динаміка зміни валової продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 1990-2012 рр.

Як свідчать результати дослідження, в усіх областях валове виробництво сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах впродовж 1990-2012 рр. катастрофічно зменшилося, особливо у західних та південних областях – Закарпатській (на 86%), АРК (на 66%), Запорізькій (на 65%), Одеській (на 65%), Чернівецькій (на 62%) областях, в інших регіонах виробництво скоротилося на 62-32%, виняток становлять Київська (скоротилося на 6%), та Черкаська області, де виробництво збільшилося на 25%. Причинами такого зменшення стали суспільно-політичні перетворення в аграрній сфері, нерозуміння кінцевої моделі, на досягнення якої спрямовані ринкові перетворення, неефективність радгоспно-колгоспної системи господарювання, яка за

планової економіки дотувалася державою, а ринок показав її недоліки, економічною ситуацією в суспільстві загалом.

Якщо розглянути співвідношення частки виробництва продукції сільського господарства між господарствами населення та сільськогосподарськими підприємствами у розрізі областей у 2012 р., то спостерігається така закономірність (рис 1). В Західних та південних областях частка господарств населення у виробництві продукції сільського господарства значно перевищує частку виробництва сільськогосподарської продукції у сільськогосподарських підприємствах. Домінуючу роль господарства населення відіграють у Одеській (57%), Херсонській (61%), Івано-Франківській (70%), Львівській (70%), Рівненській (72 %), Чернівецькій (76%) областях, а в Закарпатській області на частку господарств населення взагалі припадає – 95 %. Інша ситуація в центральних, північних та східних регіонах, де сільськогосподарські підприємства є головними виробниками сільськогосподарської продукції. Найменшу частку у виробництві сільськогосподарської продукції, господарства населення мають у Кіровоградській (40%), Сумській (39%), Полтавській (38%), Київській (34%) та Черкаській (25%) областях. Такий розподіл пояснюється в першу чергу, тим що в центральних, північних та східних областях кращі ґрунтово-кліматичні умови, тому в цих регіонах врожайність, рентабельність, інвестиційна привабливість буде значно вищою, тому займатися агробізнесом на цих територіях більш вигідно. Тому в цих регіонах більше продукції виробляється у сільськогосподарських підприємствах.

ВИСНОВКИ

Суспільно-політичний чинник, а саме його ядро – аграрна реформа, відіграє особливу важливу роль у перебігу трансформаційних процесів у аграрній сфері. Було створено власну модель реформування аграрної сфери, аграрна реформа включала кілька етапів. У ході аграрної реформи землю було передано у власність селян, які тепер можуть вільно розпоряджатися нею, створювати власне господарство чи передавати в оренду. Забезпечено багатоукладність виробництва на селі, де функціонують різні організаційно-правові форми господарювання. Створено три основні форми господарювання – особисті селянські господарства, фермерські, сільськогосподарські підприємства ринкового типу. Так станом на 2012 рік, серед організаційно-правових форм господарювання переважають фермерські господарства (72,9%), господарські товариства (14,5%) та приватні підприємства (7,5%), коли на початку аграрних трансформацій не було інших форм власності крім колективної та державної, що говорить про докорінні інституційні перетворення за досліджуваний період. Відбувся перерозподіл виробництва сільськогосподарської продукції між різними за формами власності категоріями господарств, як в країні в цілому, так і по регіонах зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Аграрна реформа в Україні* / [П. І. Гайдуцький, П. Т. Саблук, Ю. О. Лупенко та _го.]; за _rob. П.І. Гайдуцького. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 424с.
2. *Аграрне право України: підручник для студ. ВНЗ* / Н. О. Багай [та _го.]; _rob. О. О. Погрібний; Одеський юридичний _го-т Харківського національного університету внутрішніх справ. – К.: Істина, 2007. – 445 с.)
3. *Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: підручник.* – 2-ге вид., доп. І перероблене / В. Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
4. *Білан Є. М. Аграрна економіка і ринок* / Є. М. Білан, Р. А. Іванух, С. Л. Дусановський. – Тернопіль: «Збруч», 2003. – 305 с. 48-49
5. *Білоусова С. В. Особливості інституціонального розвитку АПК як бази для поглиблення інтеграційних процесів.* / С. В. Білоусова // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 124-130. 124
6. *Мельникова В. І. Національна економіка: навчальний посібник для студ. Вищ. Навч. Закл.* / В. І. Мельникова та _го.; Нац. Аерокосм. Ун-т _го. М. Є. Жуковського «Харківський національний університет». – 2-ге вид., переробл. Та допов. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 248 с.
7. *Месель-Веселяк В. Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації в сільському господарстві* / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2010. – № 4. – С. 3-18.
8. *Могильний О. М. Реструктуризація колективних сільськогосподарських підприємств-шлях до багатоукладної ринкової економіки* / О. М. Могильний // Економіка України. – 03/2001. – №3. – С.59-66
9. *Онищенко О., Юрчишин В. Сучасний етап формування аграрної політики: особливості і проблеми* // Економіка України. – 1997. – № 9. – С.4-6.)
10. *Онищенко О. М. Аграрні трансформації в Україні: оцінки, проблеми, прогнози* / О. М. Онищенко // Економіка і прогнозування. – 2001 р. – № 3. – С. 7-24.
11. *Осташко Т. О. Аграрні трансформації в перехідних економіках: перспективи для України* / Т. О. Осташко // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 1. – С. 59-69.
12. *Постанова Верховної Ради України «Про земельну реформу» від 18 грудня 1990 р. № 563-ХІІ* // [Електронний ресурс]: режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua
13. *Постанова Кабінету міністрів України № 1158 від 19 вересня 2007 року. «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року»* Офіційний вісник України. – 2007. – № 73. С.7-9.)
14. *Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація:* О. М. Бородіна, В. М. Гейць, А. О. Гуторов та ін. За _rob. В. М. Гейця, О. М. Бородіної, І. В. Прокопи; НАН України, Ін-т екон та прогнозув. – К., 2012. – 56 с.
15. *Саблук П. Т. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення)* / П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 3-13.

REFERENCES

1. Hayduts'kyi, P. I. (2005), Agricultural reform in Ukraine. [Ahrarna reforma v Ukrayini], NSC IAE, Kiev, 424 p.
2. Pohribnyy, O. O. (2007), Ukraine Agrarian Law: a textbook for students. Universities. [Ahrarne pravo Ukrayiny: pidruchnyk dlya stud. VNZ], Istyna, Kiev, 445 p.
3. Andriychuk, V. H (2002), Economics of agricultural enterprises: a textbook. – 2nd ed., Ext. and revised. [Ekonomika ahrarnykh pidpryyemstv: pidruchnyk. – 2-he vyd., dop. I pereroblene], KNEU, Kiev, 624 p.
4. Bilan, Ye.M. (2003), Agricultural economics and market. [Ahrarna ekonomika I rynok], Zbruch, Ternopil, 305 p.
5. Bilousova, S.V. (2010), «Features of the institutional development of agriculture as a basis for deepening the integration process» [«Osoblyvosti instytutsional'noho rozvytku APK yak bazy dlya pohlyblennya intehratsiynykh protsesiv»], The economy of AIC, No. 3, pp. 124-130.
6. Mel'nykova, V.I. (2012), National economy: a manual for students. Universities. 2nd ed., Revised and enlarged. [Natsional'na ekonomika: navchal'nyy posibnyk dlya stud. Vyshch. Navch. Zakl. 2-he vyd., pererobl. Ta dopov.], Tsentr uchbovoyi literatury, Kiev, 248 p.
7. Mesel'-Veselyak, V. Ya. (2010), «Organizational and economic transformation in agriculture and agrarian reform» [«Ahrarna reforma I orhanizatsiyno-ekonomichni transformatsiyi v sil's'komu hospodarstvi»], The economy of AIC, No. 4, pp. 3-18.

8. Mohyl'nyy, O.M. (2001), «The restructuring of collective farms as a way to a mixed market economy» [«Restructuryzatsiya kolektyvnykh sil's'kohospodars'kykh pidpryemstv-shlyakh do bahatoukladnoyi rynkovoyi ekonomiky»], Economy of Ukraine, No. 3, pp.59-66.
9. Onyshchenko, O., Yurchyshyn, V. (1997), «The current stage of the formation of agrarian policy: features and problems» [«Suchasnyy etap formuvannya ahrarnoyi polityky: osoblyvosti i _roblem»], Economy of Ukraine, No. 9, pp. 4-6.
10. Onyshchenko, O. M. (2001), «Agricultural Transformation in Ukraine: estimates, issues and forecasts» [«Ahrarni transformatsiyi v Ukraini: otsinky, _roblem, prohnozy»], Economics and Forecasting, No. 3, pp. 7-24.
11. Ostashko, T. O. (2003), «Agricultural Transformation in Transition Economies: Prospects for Ukraine» [«Ahrarni transformatsiyi v perekhidnykh ekonomikakh: perspektyvy dlya Ukrainy»], Economics and Forecasting, No. 1, pp. 59-69.
12. Verkhovna Rada of Ukraine «On Land Reform» of 18 December 1990 № 563-XII [Postanova Verkhovnoyi Rady Ukrainy «Pro zemel'nu _roble» vid 18 hrudnya 1990 r. # 563-XII-XII] , available at: www.zakon.rada.gov.ua
13. The Cabinet of Ministers of Ukraine, (2007), «On approval of the State Target Program of Ukrainian villages on the Period until 2015» [Pro zatverdzhennya Derzhavnoyi tsil'ovoyi prohramy rozvytku ukraïns'koho sela na period do 2015 roku], Official Gazette of Ukraine, No. 73, pp. 7-9.
14. Borodina, O.M. (2012), Ukrainian model of agricultural development and its socio-economic reorientation [Ukrainy's'ka model' ahrarnoho rozvytku ta yiyi sotsioekonomichna pereoriyentatsiya], National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Economics and Forecasting, Kiev, 56 p.
15. Sabluk, P. T. (2009), «Agrarian Reform in Ukraine (achievements, problems and their solutions)» [Ahrarna reforma v Ukraini (zdobutky, _roblem i shlyakhy yikh vyreshennya)], The economy of AIC, No. 12, pp. 3-13.

Надійшла 30.06.2014

А. В. Марущинец, аспирант,
Институт географии НАН Украины,
ул. Владимирская 44, г. Киев, Украина,
securiti89@meta.ua.

ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ТРАНСФОРМАЦИИ АГРАРНОЙ СФЕРЫ УКРАИНЫ

Резюме

Проанализированы различные взгляды на этапы проведения аграрной реформы в Украине, выделены основные составляющие, и направления. Исследованы аграрную политику страны на современном этапе. Рассмотрены теоретические основы институциональных изменений. Охарактеризованы институциональные преобразования Украины.

Ключевые слова: Аграрная реформа, трансформация, земельная реформа, институциональные преобразования.

Maryschinets, A.

Postgraduate Institute of Geography of NAS of Ukraine,
Str .. 44 Vladimirska, Kiev, Ukraine,
securiti89@meta.ua.

SOCIAL AND POLITICAL FACTORS OF TRANSFORMATION IN AGRARIAN SPHERE OF UKRAINE

Abstract

Purpose. The aim of the research is to determine the nature and the content of social and political factors of transformation in agrarian sphere of Ukraine. The present study supports agriculture, the subject of social and political factors of transformation in agrarian sphere, such as land reform and institutional transformation.

Methodology. The methodology of the research is based on the usage of methods of analysis and synthesis, induction and deduction, the unity of the historical and logical comparisons, mathematical, statistical and cartographic methods.

Finding. The core and the foundation of socio-political factors of transformation in agrarian sphere is considered the agrarian reform. Under the agrarian reform, we understand – a set of measures aimed at restructuring land relations, ownership of land and property as a result of transition from planned to market-economic system.

In Ukraine, the agrarian reform was developed in two stages: preparatory – until December 1999 (when the Decree of President of Ukraine dated 3 December 1999 «On urgent measures to accelerate the reform of the agricultural sector» was established); second – radical in 1999.

During the agrarian reform the farmers became the owners of the land. Three basic forms of management were established – private households, farms, farms of market type. In the process of institutional transformation in agrarian sphere state and collective farms virtually disappeared, but new private farms, cooperatives, limited liability companies, joined stock companies, private households appeared. The territorial structure of agricultural production was also transformed.

Results. Among the factors of transformation in the agrarian sphere of Ukraine, sociopolitical factors are undoubtedly one of the most important. In the process of transformation the separate model of agrarian reform has been created, the agrarian reform included several stages, a new institutional system based on private ownership was created.

Keywords: Agrarian reform, transformation, land reform, institutional transformation.